

Essay | 2023

FRANK VEHOF

Biecht van een slechte erfgoedzorgger

Biecht van een slechte erfgoedzorg

Frank Vehof

Eigenlijk ben ik een slechte erfgoedzorg. Ik heb namelijk een grote voorliefde voor verval en verlatenheid. Eén van mijn hoogtepunten als erfgoedliefhebber was het illegaal betreden van kasteel Nijenbeek toen het een vervallen ruïne was, enkel gemarkeerd door het bordje 'verboden toegang'. Ik baande mij een weg langs het prikkeldraad, sprong over het slootje en klauterde over de ingestorte muren van het kasteel. Wat was het heerlijk om te dwalen tussen de brokstukken van het verleden, jezelf voor te stellen hoe fris het moet zijn geweest om je behoefte te doen op het gemak dat rechtstreeks uitkwam op de slotgracht. Op deze illegale manier heb ik talloze verlaten ruïnes bezocht in binnen- en buitenland.

Ik heb echt wel mijn best gedaan een goede erfgoedzorg te worden. Ik ben zelfs 4 jaar in dienst geweest van BOEi als projectmanager voor het herbestemmen van monumenten. Maar ik was er niet erg goed in. Ik vond het vooral mooi om met de bouwkundigen dichtgespijkerde deuren open te maken om te ontdekken welke verborgen wereld er achter de muren van het gebouw schuilging. Als het herbesteddingsproject eenmaal was voltooid, was ik diep van binnen teleurgesteld. Geen enkele keer hadden we het gebouw mooier opgeleverd dan dat ik het voor het eerst in vervallen staat had aangetroffen. Terugkijkend is deze teleurstelling de voornaamste reden geweest waarom ik mijn baan bij BOEi heb opgezegd.

Maar als liefhebber van verval en verlatenheid is het in de erfgoedzorg roeien tegen de stroom in. De wens om gebouwen in stand te houden is immers de *raison d'être* van de monumentenzorg. Als het niet meer kan in de oorspronkelijke functie van het gebouw, dan maar door herbestedding. En dankzij het Verdrag van Faro kan ik verlatenheid ook wel op mijn buik schrijven: 'Erfgoed is van en voor iedereen'. Kan ik dan maar beter stoppen als erfgoedzorg? Zijn verval en verlatenheid echt niet verenigbaar met goede erfgoedzorg?

Ruïne van De Nijenbeek bij Voorst voor consolidatie

Het opvallende is dat als je collega-erfgoedzorgers en erfgoedliefhebbers spreekt heel veel van hen bekennen het ook geweldig te vinden om door vervallen en verlaten gebouwen te dwalen. Ook schrijvers en kunstenaars hebben de bijzondere charme van verval opgemerkt. Auguste Rodin heeft de uitspraak gedaan dat de ruïne van een ding mooier is dan het ding zelf. De schilders van de romantiek waren zich bij uitstek bewust van de esthetische kwaliteiten van verval. De waarde van verval is meer dan louter een esthetische waarde. Het maakt ons veel meer dan een gerestaureerd monument bewust van het verstrijken van de tijd en de geschiedenis.

Mede dankzij de romantiek begint de monumentenzorg in de tweede helft van de 19^e eeuw serieuzere vormen aan te nemen. Daarbij wordt ook ingezien dat ruïnes belangrijke getuigen zijn van de vaderlandse geschiedenis. Maar over hoe om te gaan met ruïnes blijkt al snel verschil van inzicht te bestaan tussen de liefhebbers van het trage spel van verval en verwerking en diegenen die streven naar een optimaal architectonisch behoud van de ruïne. En meer dan eens is de balans doorgeslagen naar volledige restauratie van het vervallen gebouw, zoals in de 19^e eeuw bij kasteel De Haar, maar ook in onze eeuw nog bij gebouwen als sanatorium Zonnestraal, kasteel de Keverberg en het fabriekscomplex ECI in Roermond.

Kasteel De Keverberg bij Voorst na 'herstel'

Daarbij helpt het niet dat de professionele erfgoedzorg de waardering van erfgoed vrijwel uitsluitend definieert in wetenschappelijk-inhoudelijke termen. In de waardestelling voor monumenten wordt wel waarde toegekend aan (architectuur)historische waarden, bouwhistorische waarden en ensemblewaarden, maar niet aan waarden als schoonheid of sociaal-maatschappelijke waarde. Aan de kwaliteit van verval wordt in de

monumentenzorg al helemaal geen waarde toegekend, met als gevolg dat deze kwaliteit in wezen vogelvrij is verklaard.

Niet verwonderlijk dus dat de monumentenzorg zeer effectief is geworden in het opknappen van vervallen en verlaten gebouwen. Nieuwe aanwijzingsprogramma's zoals het Monumenten Selectie Project (voor gebouwen uit de periode 1850-1940) en die voor De Nieuwe Hollandse Waterlinie brachten een fantastische collectie vervallen en verlaten gebouwen in de schoot van monumentenzorg. Maar dankzij het mantra 'behoud door ontwikkeling' is het merendeel hiervan in een mum van tijd opgepoetst tot levendige en uiterst functionele gebouwen.

Uiteraard zijn monumentenzorgers in de loop van de tijd niet helemaal voorbij gegaan aan de specifieke schoonheid van verlatenheid en verval. Voormalig directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg Fons Asselbergs startte zijn voorwoord van het boek 'Ruines in Nederland' (1995) met de volgende tekst: 'Weinig gebouwen zijn in staat om zoveel emoties los te maken als ruïnes. Een ruïne die je onverwachts tegenkomt op een wandeling, waar de natuur de vrije hand heeft om te doen wat haar goeddunkt, niet tegengewerkt en lastig gevallen door mensenhanden... Geen enkel gebouw is een vruchtbaarder inspiratiebron geweest dan de ruïne.' Ruim baan voor de ruïne, zou je denken.

Maar als het puntje bij paaltje komt zijn het toch vooral de rationele argumenten die de boventoon voeren. In de brochure 'Een toekomst voor kasteelruïnes' (2012) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt vooral benadrukt dat een laissez-faire-aanpak leidt tot onherroepelijk verlies van materiaal. Het verwijderen van begroeiing daarentegen verhoogt de zichtbaarheid en toegankelijkheid van de resten én draagt vaak bij aan het behoud ervan. Resultaat van deze goedbedoelde adviezen is dat veel Nederlandse ruïnes er tegenwoordig bijstaan als een kale klomp baksteen op een strak gemaaid biljartlaken.

Ruïne van het kasteel van Egmond

Maar wil ik dan dat ruïnes door de tand des tijds voorgoed verloren gaan? Nee, natuurlijk niet. Tenminste, niet altijd. Maar er zijn andere benaderingen mogelijk waardoor mensen weer vaker van verlaten en vervallen gebouwen kunnen genieten. Allereerst zijn er in Nederland nog genoeg historische, onhandige gebouwen te vinden die helemaal niet zo behoudenswaardig zijn. Menig 19^e of 20^e eeuwse kloosterbouw zal aanzienlijk aan schoonheid winnen door een gezonde dosis verwaarlozing. En bij de gebouwen die al flink tot ruïne vervallen zijn moeten we niet meer zo paniekerig doen over het verlies van enig historisch materiaal. De meeste zijn immers toch al meerdere keren opgeknapt. Het recept is hier: een stukje opmetselen, de natuur langere tijd haar werk laten doen en dan opnieuw een stukje opmetselen. Kortom, onderhoud met een grotere tijdsinterval daartussen om het verval haar magische werk te laten doen. En weg met die geasfalteerde parkeerplaats en het grote informatiebord. Laat er een ultieme beloning zijn voor de bezoeker die er wel moeite voor doet.

Ruïne van kasteel Asten

Door recente ontwikkelingen begin ik zelfs een beetje te geloven dat ik misschien toch niet zo'n slechte erfgoedzorger ben. Want mede door het verdrag van Faro begint het perspectief op de erfgoedzorg zich te verbreden. Niet meer het behoud van het monument staat centraal, maar erfgoed als bron voor de verbetering van kwaliteit van leven. Met ruimte voor het perspectief van de burger naast dat van de expert. Misschien is er zelfs ruimte voor mijn perspectief...

En het zou zomaar kunnen dat heel veel erfgoedzorgers diep in hun hart er hetzelfde over denken als ik. Er is er in ieder geval al eentje om. Bij de viering van het 111-jarig bestaan van Bond Heemschut bekende directeur Karel Loeff dat hij 'al lang voorstander is

van meer 'stilstaande' plekken, gebouwen zonder functie, ruïnes die met begeleid verval de bezoeker doen wegdromen in de tijd van toen'. Wel een beetje jammer dat hij dit verfrissende voorstel al snel daarna afzwakt tot een 'borgingsplan' om meer monumenten te behouden in hun oorspronkelijke functie. Want hij vreest dat het verval van monumenten voor veel mensen nog een stap te ver zal gaan. Erg jammer... Kom op Karel, laat dat laatste beetje terughoudendheid varen en sluit je aan bij mij!

Literatuur:

- Bazelmans, J. *Naar integratie en maatschappelijke verbreding in de waardestelling van erfgoed*, Boekman Magazine nr.96 najaar 2013
- Buuren, M. van, *De schoonheid van Verval*, Filosofie Magazine 01-2007
- Kuipers-Verbuijs, M.J. en Klomp, H., *Ruïnes in Nederland*, 1997
- Loeff, K. *We moeten af van de mantra 'herbestemmen'*, nieuwsbericht op *De Erfgoedstem*, 19 mei 2022
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Een toekomst voor kasteelruïnes*, 2012
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Faro Magazine, van verdrag naar praktijk*, (niet gedateerd)